

بررسی وضعیت علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران از منظر مقام معظم رهبری چالش‌ها و راه‌کارها

مرضیه مروتی *

محمدجواد مروتی **

چکیده

علی‌رغم اهمیت علوم انسانی و نقش بسزای آن در احیای فرهنگ دینی - ملی و توسعه علوم و فناوری، این علوم در دانشگاه‌های ما آن‌گونه که لازم است مورد توجه قرار نگرفته و از جایگاه شایسته‌ای برخوردار نمی‌باشد. هدف از پژوهش حاضر، بررسی وضعیت علوم انسانی از منظر مقام معظم رهبری است.

پژوهش به صورت نظری و با روش سندکاوی انجام گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مبانی مادی و ضد دینی، ماهیت غربی، الگوگیری بی‌قید و شرط از نظریه‌ها و تولیدات غربی، نادیده انگاشتن جایگاه و منزلت نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی، مهم‌ترین چالش‌هایی هستند که از دیدگاه مقام معظم رهبری، علوم انسانی در دانشگاه‌های ما با آنها روبه‌روست. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که استخراج مبانی این علوم از دین، بومی‌سازی، نظریه‌پردازی، تولید علم و نوآوری‌های علمی و لزوم توجه کافی نسبت به جایگاه نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی، مؤثرترین راه‌کارها در مرتفع نمودن نواقص و بهبود وضعیت علوم انسانی از منظر رهبر فرزانه انقلاب می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: علوم انسانی، چالش‌ها، بومی‌سازی، نوآوری، نظریه‌پردازی، تولید علم، مقام معظم رهبری.

مقدمه

در این زمینه، در این مقاله تلاش شده است وضعیت علوم انسانی با تکیه بر دیدگاه مقام معظم رهبری مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. در راستای هدف ذکر شده، پژوهش حاضر بر آن است که به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. از دیدگاه رهبری، مهم‌ترین چالش‌هایی که علوم انسانی در دانشگاه‌های ما با آنها روبه‌روست کدامند؟
 ۲. راه‌کارهای مؤثر بر ارتقای جایگاه علوم انسانی در دانشگاه‌ها، از دیدگاه رهبر فرزانه انقلاب اسلامی کدامند؟
- پژوهش حاضر به صورت نظری و با روش سندکاوی، انجام گرفته و برای گردآوری بیانات رهبر انقلاب اسلامی، از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری استفاده شده است.

چالش‌های علوم انسانی در دانشگاه‌ها و راه‌کارهای بهبود وضعیت آن

۱. مبانی مادی و ضددینی علوم انسانی و لزوم

استخراج مبانی دینی

آنچه با عنوان علوم انسانی در دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی و مراکز پژوهشی جامعه - در غالب رشته‌ها - مطرح است، مشتمل بر نظریه‌ها و آرایه‌ها است که بر اساس جهان‌بینی مادی و شرایط اجتماعی حاکم بر غرب تدوین شده‌اند و در بسیاری موارد نه تنها حلال مسائل نیستند، بلکه به دلیل تعارض با جهان‌بینی دینی سبب پیچیده شدن و پیدایش مشکلات جدی می‌گردند. رهبر انقلاب اسلامی با اشاره به وضعیت علوم انسانی در دانشگاه‌ها و گلایه در این خصوص می‌فرماید: «مبنای علوم انسانی غرب که در دانشگاه‌های کشور به صورت ترجمه‌ای تدریس می‌شود، جهان‌بینی مادی و متعارض با مبانی قرآنی و دینی است، در حالی که پایه و اساس

علوم انسانی، انسان را می‌سازد تا انسان جهان را بسازد. توسعه علوم و فناوری در بستر فرهنگی مناسب امکان‌پذیر است و این به نوبه خود نیازمند توسعه علوم انسانی در جامعه می‌باشد. علی‌رغم اهمیت علوم انسانی و نقش بسزایی که در احیای فرهنگ دینی - ملی و توسعه علوم و فناوری دارد، این علوم در دانشگاه‌های ما آن‌گونه که لازم است، مورد توجه قرار نگرفته و از جایگاه شایسته‌ای برخوردار نمی‌باشد. در حالی که دنیای غرب، پیوسته در مقام تجدیدنظر در نظریه‌های موجود در علوم انسانی، بررسی نتایج آنها و ایجاد تعامل بین علوم انسانی و علوم تجربی بوده است، ما کمتر به ابعاد عملی این علوم توجه کرده‌ایم و در بعد نظری، تنها به تدریس متون غربی اکتفا نموده و حداکثر، حاشیه‌هایی بر آنها زده‌ایم. چرا ما ساختن انواع ابزار و... را برای جبران عقب‌ماندگی صنعتی تجربه کرده‌ایم، ولی حاضر نبوده‌ایم در علوم انسانی که زمینه‌ساز فرهنگ عمومی و به دنبال آن توسعه کشور در همه زمینه‌ها از جمله علم و فناوری است، سرمایه‌گذاری و تلاش نماییم؟ بنابراین، وضعیت علوم انسانی و مهم‌ترین چالش‌هایی که این علوم با آنها روبه‌روست، موضوع اصلی این مقاله است. مرتفع نمودن این چالش‌ها نیاز به توجه جدی همه اقشار به ویژه نخبگان جامعه دارد. بررسی و شناسایی این چالش‌ها، امری ضروری است که می‌تواند نهادهای آموزشی و فرهنگی به ویژه دانشگاه‌ها را در به‌کارگیری راه‌کارهای مناسب در جهت بهبود وضعیت علوم انسانی و به دنبال آن توسعه پایدار ایران اسلامی در همه عرصه‌های علمی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... یاری رساند. با توجه به جامعیت علمی و اصالت نظرات رهبر فرزانه انقلاب اسلامی و تأکیدات معظم‌له بر تبیین رسالت‌ها و راهبردها

برایش راه علاج‌های ضد دینی و غیردینی پیدا کنند. لذا هنوز چگونگی کنار آمدن علم و دین برای آنها مسئله است؛ لیکن مسئله ما این نیست. در جهان بینی ما، علم از دل دین می‌جوشد و بهترین مشوق علم، دین است. دینی که ما می‌شناسیم، جهان بینی دینی‌ای که ما از قرآن می‌گیریم، تصویری که ما از آفرینش و از انسان و از ماوراءالطبیعه و از توحید و از مشیت الهی و از تقدیر و قضا و قدر داریم، با علم سازگار است؛ لذا تولیدکننده و تشویق‌کننده علم است. نمونه‌اش را شما در تاریخ نگاه کنید؛ ببینید حرکت علمی در قرون اولیه اسلام بر اثر تشویق اسلام آنچنان اوج گرفت که تا آن روز در دنیا بی‌سابقه بود - در همه زمینه‌ها - و علم و دین با هم آمیخته و ممزوج بود و دانش و تحقیق و فن در حد خود پیشرفت کرد. پایه و مبنای علوم انسانی‌ای که امروز در غرب مطرح است، از اقتصاد و جامعه‌شناسی و مدیریت و انواع و اقسام رشته‌های علوم انسانی، بر مبنای یک معرفت ضد دینی و غیردینی و نامعتبر از نظر کسانی است که به معرفت والا و توحیدی اسلامی رسیده باشند. (۳)

مقام معظم رهبری، یکی از مسائل مهم و اصلی در قرآن پژوهی را، استخراج مبانی علوم انسانی می‌داند. ایشان با تأکید بر لزوم استخراج مبانی علوم انسانی از دین، می‌فرماید:

اگر این کار انجام شود پژوهشگران با استفاده از مبانی قرآنی و همچنین استفاده از برخی پیشرفت‌های علوم انسانی، می‌توانند بنای رفیع و مستحکمی را از علوم انسانی پایه‌گذاری کنند. البته آن وقت می‌توانند از پیشرفت‌های دیگران، غربی‌ها و کسانی

علوم انسانی را باید در قرآن جست‌وجو کرد. (۱) حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به تحصیل قریب دو میلیون دانشجو از سه میلیون و نیم دانشجوی کشور در رشته‌های علوم انسانی، تأکید می‌کند:

این مسئله نگران‌کننده است. بسیاری از علوم انسانی مبتنی بر فلسفه‌هایی است که مبانی آنها مادی‌گری و بی‌اعتقادی به تعالیم الهی و اسلامی است و آموزش این علوم موجب بی‌اعتقادی به تعالیم الهی و اسلامی می‌شود و آموزش این علوم انسانی در دانشگاه‌ها منجر به ترویج شکاکیت و تردید در مبانی دینی و اعتقادی خواهد شد. (۲)

ایشان ضمن سازگار شمردن جهان بینی دینی و علم می‌فرماید:

ما می‌بینیم که در زمینه‌های مختلف، تحقیق، پژوهش و رسیدن به نظریه در دنیای مادی و دنیای غرب، مبنای قابل قبول و مورد اعتمادی نبوده؛ بخصوص در زمینه علوم انسانی، که در علوم تجربی و در فناوری هم اثر خودش را نشان می‌دهد. نگاه اسلام به انسان، به علم، به زندگی بشر، به عالم طبیعت و به عالم وجود، نگاهی است که معرفت نوینی را در اختیار انسان می‌گذارد. این نگاه، زیربنا و قاعده و مبنای تحقیقات علمی در غرب نبوده. تحقیقات علمی در غرب، در ستیز با آنچه آن را دین می‌پنداشتند، آغاز شده. البته آنها حق داشتند؛ دینی که رنسانس علیه آن قیام کرد و خط فکری و علمی دنیا را در جهت مقابل و مخالف آن ترسیم کرد، دین نبود؛ توهمات و خرافاتی بود با عنوان دین. دین کلیسایی قرون وسطایی، دین و معرفت دینی نبود. بدیهی بود که عقده‌ها و گره‌ها در ذهن دانشمندان و نخبگان و زبندگان فکری باقی بماند و

رنگ و لعاب غربی دوباره تنظیم گردیده و به صورت علم درآورده شده است. برخی علوم دیگر نیز در غرب تولید شده است. اینها محتوای غالب علوم انسانی ما را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این، بسیاری از رشته‌های علوم انسانی در کشور ما در بعد نظری متوقف گردیده و به جنبه عملی و بومی کردن آنها کمتر توجه شده است. مقام معظم رهبری با تأکید بر این مطلب می‌فرماید:

شکی نیست که بسیاری از علوم انسانی، پایه‌ها و مایه‌های محکمی در اینجا دارد؛ یعنی در فرهنگ گذشته خود ما. ما در بخشی از رشته‌های علوم انسانی، قرن‌ها جلوتر از دنیا هستیم. خیلی جلوتر از کسانی هستیم که امروز در این رشته در دنیا سرآمد به حساب می‌آیند. چرا اینها را دنبال نکنیم؟ در رشته‌های گوناگون علوم انسانی؛ ادبیات، فلسفه، تاریخ، هنر، ما خیلی سابقه داریم. بعضی از علوم انسانی دیگر هم هست که اگرچه از غرب آمده، اما اگر درست دقت کنیم، خمیرمایه آن، که عبارت از عقلانیت و تجربه‌گرایی است، از تفکر و روح ایرانی - اسلامی است. اروپای خرافاتی نمی‌توانست زیست‌شناسی و اقتصاد و مدیریت و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی را به این شکل تنظیم کند. این، سوغات تفکر علم‌گرایی و تجربه‌گرایی شرق و عمدتاً ایران اسلامی بود که رفت در آنجا و به این تحول منتهی شد.^(۶)

ایشان غربی بودن علوم انسانی را یکی از چالش‌های مهم این علوم در جامعه ما می‌داند و می‌فرماید:

برخی از علوم انسانی تولیدشده غرب است؛ یعنی به عنوان یک علم، وجود نداشته، اما غربی‌ها که در دنیای علم پیشروی کرده‌اند، اینها را هم به وجود آورده‌اند؛ مثل روان‌شناسی و علوم دیگر. امروز

که در علوم انسانی پیشرفت داشتند، استفاده هم بکنند، لکن مبنا باید مبنای قرآنی باشد.^(۴)

رهبر معظم انقلاب در جایی دیگر این‌گونه بیان می‌دارد:

ما در این زمینه‌ها باید کار کنیم. در زمینه علوم تجربی باید کار و تلاش کنیم. قدرت پیشرفت علمی و باز کردن راه‌های نو و گشودن افق‌های جدید را باید در خودمان به وجود بیاوریم؛ همت ما باید این باشد؛ توقع، این است. خوشبختانه ما پیشرفت کرده‌ایم؛ به وضوح می‌شود این را دید. اگر قرار بود در محیط غیردینی و ضددینی، علم پیشرفت کند، از لحاظ علمی لااقل پیشرفت می‌کردیم. ما از لحاظ علمی، عقب مانده و عقب نگه‌داشته شده بودیم. بیش از پنجاه سال، تحرک و جوش علمی در این کشور کند بود؛ در بعضی از بخش‌ها تعطیل بود. موانعی که به وجود آوردند، برای این ملت مثل سم کشنده‌ای بود. باور را از ملت ما گرفتند. ملت و نخبگان و مغزهای ما را به هر آنچه از بیرون این مرزهاست، آنچنان دلبسته کردند که اصلاً کسی این مجال و این جرئت و این شجاعت را پیدا نکند که فکر کند می‌توان برخلاف آن حرف‌ها یا غیر از آن حرف‌ها و آن نظریه‌ها، نظریه‌ای ارائه کرد. ما هنوز هم تا حدودی گرفتار آن حرف‌ها هستیم. البته اسلام به ما خودباوری داد و انقلاب به ما جرئت بخشید. آنچه امروز مشاهده می‌کنیم، نتیجه همین جرئت است؛ باید این جرئت را تقویت کرد و پیش رفت.^(۵)

۲. غربی بودن محتوای علوم انسانی و لزوم

بومی‌سازی

با آنکه برخی علوم انسانی منشأ ایرانی و اسلامی دارد، با

مبانی خودتان نگاه کنید؛ ما تاریخ، فلسفه، فلسفه دین، هنر و ادبیات، و بسیاری از علوم انسانی دیگری که دیگران حتی آنها را ساخته‌اند و به صورت یک علم در آورده‌اند - یعنی یک بنای علمی به آن داده‌اند - مواد آن در فرهنگ و میراث علمی، فرهنگی و دینی خود ما وجود دارد. باید یک بنای اینچنین و مستقل بسازیم.^(۸)

۳. الگوگیری بی‌قید و شرط از نظریه‌های غربی و

لزوم نوآوری و نظریه‌پردازی بومی

چالش دیگری که لازم است به آن اشاره کرد این است که ما در زمینه علوم انسانی بیشتر مصرف‌کننده بوده‌ایم تا تولیدکننده؛ به گونه‌ای که در بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی، تنها به ترجمه متون غربی بسنده شده و محتوای آن بدون هیچ قید و شرطی پذیرفته شده است و اگر وضعیت به همین ترتیب ادامه یابد، دور از انتظار نیست که علوم انسانی در دانشگاه‌ها، فرآورده‌هایی غیرمرغوب و مسموم برای جامعه تولید کند. مقام معظم رهبری با انتقاد از شیوه ترجمه‌گرایی و الگوگرفتن بی‌قید و شرط از نظریه‌ها و تولیدات غربی علوم انسانی، می‌فرماید:

مسئله تولید علم فقط مربوط به علوم پایه، تجربی و... نیست، بلکه شامل همه علوم و از جمله علوم انسانی است. ما بخصوص در زمینه علوم انسانی، برخلاف آنچه که انتظار می‌رفت و توقع بود، حرکت مناسب و خوبی نکرده‌ایم، بلکه مفاهیم گوناگون مربوط به این علم را - چه در زمینه اقتصاد و چه در زمینه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و سیاست - به شکل وحی مُنزل از مراکز و خاستگاه‌های غربی گرفته‌ایم و به صورت

غربی‌ها یک منطقه ممنوعه‌ای در زمینه علوم انسانی به وجود آورده‌اند؛ در همه بخش‌های مختلف؛ از اقتصاد و سیاست و جامعه‌شناسی و روان‌شناسی بگیرد تا تاریخ و ادبیات و هنر و حتی فلسفه و حتی فلسفه دین. یک عده آدم ضعیف‌النفس هم دل‌باخته اینها شده‌اند و نگاه می‌کنند به دهن اینها که ببینند چه می‌گویند؛ هر چه آنها گفته‌اند، برایشان می‌شود وحی مُنزل؛ این است که بد و غلط است. مثلاً چند تا فکر دارای اقتدار علمی، در یک نقطه دنیا به یک نتیجه‌ای رسیده‌اند، این معنایش این نیست که هر آنچه که آنها فهمیده‌اند، درست است.^(۷)

رهبر فرزانه انقلاب، بومی‌سازی را راهکار مناسبی در مرتفع نمودن این مسئله معرفی نموده و می‌فرماید:

... هم برای سرجمع کردن، مدون کردن، منظم کردن و نظام‌مند کردن آنچه که خودمان داریم، به یک تفکر و تجربه علمی احتیاج داریم، هم برای مواد و پایه‌هایی که آنها در این علم جمع آورده‌اند، به یک نگاه علمی احتیاج داریم. اما گرفتن پایه‌های یک علم از یک مجموعه خارج از محدوده مورد قبول ما، به معنای قبول نتایج آن نیست. مثل این می‌ماند که شما یک کارخانه را وارد می‌کنید، آنها با این کارخانه یک چیز بد درست می‌کرده‌اند، حالا شما با آن کارخانه، یک چیز خوب درست می‌کنید؛ هیچ اشکالی ندارد. ما تلفیق بین علوم انسانی غربی و علوم انسانی اسلامی، اگر به معنای مجذوب شدن، دل‌باخته شدن، مغلوب شدن و جوّزده شدن در مقابل آن علوم نباشد، قبول داریم و اشکال ندارد. ببینید در علوم انسانی، تفکر ایمانی و میراث عظیم و عمیق شما، به شما چه می‌گوید. شما به

سیاسی و غیره، محکوم نظرات صاحب‌نظران در علوم انسانی است؛ در جامعه‌شناسی، در روان‌شناسی، در فلسفه؛ آنها هستند که شاخص‌ها را مشخص می‌کنند. در این زمینه‌ها ما باید نظریه‌پردازی‌های خودمان را داشته باشیم و باید کار کنیم؛ باید تلاش کنیم؛ دانشجو باید تلاش کند. به هر حال، در این چیزهایی که عقب هستیم، باید خودمان را جلو ببریم و خودمان ابداع کنیم؛ ترجمه نکنید. (۱۱)

ایشان با انتقاد از برخورد منفعلانه با نظریه‌های غربی در مورد اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و علوم سیاسی، خاطرنشان می‌کند: «مفاهیم و مبانی اساسی حقوق، سیاست، اقتصاد و سایر علوم انسانی در اسلام وجود دارد و استادان متعهد دانشگاه‌ها و علمای حوزه‌ها می‌توانند با نظریه‌پردازی و نوآوری علمی در این عرصه‌ها، به حرکت عمومی کشور کمک کنند.» (۱۲) مقام معظم رهبری همچنین با اشاره به اندیشه‌های غربی علوم انسانی، مسئله تولید علم را شامل همه علوم از جمله علوم انسانی دانسته و می‌فرماید:

همین نهضت نرم‌افزاری و تولید علم که بنده گفته‌ام، در دانشگاه شما و در رشته علوم انسانی، همین است که هرچه می‌توانید بیشتر بیاموزید و تحقیق کنید. البته همان‌طور که گفتم، اساتیدی هستند که فرآورده‌های اندیشه‌های غربی در علوم انسانی، بت آنهاست. در مقابل خدا می‌گویند سجده نکنید؛ اما در مقابل بت‌ها به راحتی سجده می‌کنند؛ دانشجوی جوان را دست او بدهی، بافت و ساخت فکری او را همان‌طوری که متناسب با آن بت خود اوست، می‌سازد؛ این ارزشی ندارد و درست نیست. بنده به این‌طور افراد، هیچ اعتقادی ندارم. این استاد هرچه

فرمول‌های تغییر نکردنی در ذهنمان جا داده‌ایم و بر اساس آن، می‌خواهیم عمل و برنامه خودمان را تنظیم کنیم! گاهی که این فرمول‌ها جواب نمی‌دهد و خراب درمی‌آید، خودمان را ملامت می‌کنیم که ما درست به کار نگرفته‌ایم؛ در حالی که این روش، روش غلطی است. ما در زمینه علوم انسانی احتیاج به تحقیق و نوآوری داریم. مواد و مفاهیم اساسی‌ای هم که بر اساس آن می‌توان حقوق، اقتصاد، سیاست و سایر بخش‌های اساسی علوم انسانی را شکل داد و تولید و فراوری کرد، به معنای حقیقی کلمه در فرهنگ عریق و عمیق اسلامی ما وجود دارد که باید از آن استفاده کنیم. البته در این قسمت، حوزه و استادان مؤمن و معتقد به اسلام می‌توانند با جست‌وجو و تفحص، نقش ایفا کنند. اینجا از آن جاهایی است که ما باید به تولید علم برسیم. (۹)

از دیدگاه اسلام، علم فی‌نفسه یک حقیقت و معنی واحد است و همه دانش‌هایی که در خدمت اسلام و مسلمانان باشند و به رشد و پیشرفت علمی، دینی و فرهنگی جامعه اسلامی کمک کنند، علوم دینی به شمار آمده و فراگیری آنها مورد تأکید و احترام اسلام است و آنچه مهم است خلوص نیت و الهی بودن انگیزه تحصیل است. (۱۰) رهبر معظم انقلاب اسلامی راهکار این مسئله را نظریه‌پردازی و تولید علم برمی‌شمرند و می‌افزایند:

آنچه که من می‌توانم به عنوان راهنمایی و راهبرد کلی به شما عرض کنم، تلاش و مجاهدت جوانانه و پیگیر است. شما که در دانشگاهید، فعالیت شما فعالیت دانشگاهی است؛ باید درس بخوانید، تحقیق کنید، به فکر نظریه‌سازی باشید. ما در زمینه علوم انسانی احتیاج داریم به نظریه‌سازی. بسیاری از حوادث دنیا حتی در زمینه‌های اقتصادی و

دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی به مشاغلی جز حوزه‌های تخصصی‌شان، کم‌توجهی نسبت به مؤسسات و مراکز دست‌اندرکار پژوهش‌های علوم انسانی و در برنامه‌ریزی‌های کشوری و تخصیص بودجه، از جمله چالش‌هایی است که علوم انسانی با آنها روبه‌روست. مقام معظم رهبری نسبت به گزارش‌هایی در مورد تشویق و ترویج درس‌های با زیربنای غربی، کنارزدن استادان علوم انسانی با مبانی اسلامی در برخی از دانشگاه‌ها و تلاش برای حذف واحدهای درسی مرتبط با علوم اسلامی ابراز نگرانی کرده و ضمن تأکید بر لزوم برخورد با این‌گونه مسائل در محیط‌های دانشگاهی می‌فرماید:

علوم برخوردار از تفکر و هدایت اسلامی نباید در دانشگاه‌ها منزوی شوند و بدون تردید دانشجویانی که پایان‌نامه آنها مایه اسلامی دارد باید در چنین محیط‌هایی مورد تکریم و احترام قرار گیرند و مسئولان ذی‌ربط نیز تدوین علوم انسانی بر پایه‌های تفکر و جهان‌بینی اسلامی را در اولویت کارهای خود قرار دهند.^(۱۴)

افزایش کمی و جهش واحدهای دانشگاهی علوم انسانی و تعداد دانشجویان و دانش‌آموختگان از یک‌سو و کاهش شاخص‌های کیفی در آموزش‌های رشته‌های علوم انسانی از سوی دیگر، باعث شده است که این رشته‌ها در جایگاه اجتماعی واقعی خود قرار نگیرند. همین مسئله نیز سبب کاهش رغبت بیشتر دانش‌آموزان مستعد برای ادامه تحصیل در علوم انسانی شده است. ایشان در مورد معضل آینده شغلی و پرداختن دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی به مشاغلی جز حوزه‌های تخصصی‌شان می‌فرماید:

مسئله دیگری که در همین زمینه پرداختن به این علوم - علوم پایه و علوم انسانی - مطرح است، مسئله ورودی، خروجی دانشگاه‌هاست که این هم

هم دانشمند باشد، وجودش نافع نیست، مضر است. امروز خوشبختانه ما دانشمندان جوان مؤمن و تحصیل‌کرده‌های باایمان داریم که می‌توانند یک حرکت علمی فراگیر و به معنای واقعی کلمه، در عرصه علوم انسانی به وجود آورند؛ از اینها باید استفاده بشود. مواظب باشید دچار آن بت‌پرستی نشوید؛ آن کسی که در فلسفه، اقتصاد، علوم ارتباطات و سیاست، همان حرفی که از دهن یک متفکر غربی درآمده، آن را حجت می‌داند؛ حالا گاهی اوقات آن حرف هم در خود غرب نسخ شده! از این نمونه‌ها ما زیاد هم داریم. یک مطلبی را چهل، پنجاه سال پیش، یک فیلسوف اجتماعی یا سیاسی در غرب گفته و بعد آمدند ده تا نقد بر آن نوشته‌اند؛ این آقا تازه به حرف آن پنجاه سال قبل دست یافته و به عنوان حرف نو، به داخل کشور می‌آورد و با به‌به و چه‌چه آن را به خورد دانشجوی و شاگرد و محیط خودش می‌دهد؛ از این قبیل هم داریم. چقدر براساس همین نظرات اقتصادی غربی، بانک جهانی و مجامع پولی و مالی جهانی به ملت‌ها و دولت‌ها برنامه‌ها دادند و چقدر از طرف خود غربی‌ها علیه آنها موارد نقض نوشته شده! باز هم کسانی را داریم که همان توصیه‌ها را می‌آیند عیناً تکرار می‌کنند و عیناً همان نسخه‌ها را می‌نویسند. این غلط است. تحقیق علمی به معنای فقط فراگیری و تقلید نیست؛ تحقیق، ضد تقلید است. این کار، کار شماسست.^(۱۳)

۴. نادیده گرفتن جایگاه و منزلت نخبگان و تولیدات

علوم انسانی و لزوم توجه به آن

نادیده گرفتن جایگاه نخبگان، نبود آینده شغلی و پرداختن

خیال می‌کنند دنیای لیبرال - دموکراسی به معنای واقعی کلمه باز است و هرکس هرچه می‌خواهد، می‌تواند بگوید؛ نه، آنها حتی پژوهش علمی را هم با میزان کار می‌کنند! این، از جمله چیزهای هشداردهنده و عبرت‌انگیز است.^(۱۶)

رهبر فرزانه انقلاب با تأکید بر لزوم شناسایی، جذب نخبگان و توجه به جایگاه آنها می‌فرماید: «استعدادهای ما خوب است. جوان‌های ما خوبند؛ اگر همین کارهایی که آقایان اشاره کردند - شناسایی و جذب استعدادها در زمان خود، هدایت صحیح اینها، به کار گرفتن اینها، سازمان‌دهی معنوی صحیح در زمینه نخبگان - صورت بگیرد، که هم انجام شدنی است و هم ان‌شاء‌الله اراده‌اش وجود دارد.»^(۱۷)

اگر شماها ان‌شاء‌الله زنده شوید و در همین علوم انسانی، مثلاً تاریخ، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی که خودتان گفتید، پیشرفت کنید، حقیقتاً بدانید ارزش شما در جامعه و در سطح بین‌المللی، از یک پزشک پیشرفته یقیناً کمتر نیست؛ بلکه بیشتر هم هست. شما الان نگاه کنید، ببینید در این چهره‌های علمی معروف دنیا چند تا پزشک هستند، چند تا جامعه‌شناس یا مورخ وجود دارند. می‌بینید که تعداد و برجستگی این دومی بیشتر است. منتها باید کار کنید تا پیش بروید. به این مقداری که الان شماها رسیده‌اید، مطلقاً قانع نباشید. به نام نخبه و استعداد درخشان هم قانع نباشید. شما با انتخاب به عنوان نخبه، چه مثلاً با پذیرش در کنکور یا مدال آوردن در فلان المپیاد یا فلان جشنواره، وارد یک جاده‌ای شده‌اید. وضع فعلی شما این است. چنانچه از حرکت باز بمانید، همین اول جاده مانده‌اید و مثل این است که وارد نشده باشید. اهمیت کار شما

یکی از آن وظایف سنگین وزارت علوم است. ما ببینیم که واقعاً دانشگاه‌ها چه کسانی را جذب کنند و برای چه رشته‌هایی جذب کنند، بعد خروجی ما از دانشگاه‌ها در چه رشته‌هایی باشد که ما به آنها بیشتر نیاز داریم؛ حالا یا نیازهای گذرا که نیاز فعلی ماست، یا نیازهای بنیانی. برای این مسئله هم بایستی یک ترتیبی داده شود.^(۱۵)

نکته دیگری که در بیان چالش‌ها باید به آن اشاره کرد، ارزیابی علوم انسانی در کشور توسط کسانی است که به دلیل عدم شناخت کافی نسبت به این علوم، وضعیت علوم انسانی را با پیمان‌های علوم پایه یا مهندسی می‌سنجند و از چاپ نشدن مقالات علوم انسانی در مجلات علمی خارجی سخن می‌گویند و هر چیزی را که رنگ غربی به خود نگرفته است طرد، و مخالفان نظر خود را متحجر قلمداد می‌کنند. رهبر معظم انقلاب اسلامی با تأکید بر این مطلب می‌فرماید:

ما در زمینه کارهای تحقیقاتی و درج مقالات علمی خود در مجلات I.S.I گاهی دچار مشکلاتی می‌شویم. البته حجم مقالاتی که از ما چاپ شده، خوب است؛ اما من اطلاع دارم - بخصوص در زمینه علوم انسانی - که بعضی از مجلات ISI، اصلاً مقاله محقق ما را چاپ نمی‌کنند؛ چرا؟ به خاطر اینکه با مبانی آنها سازگار نیست. بله، ممکن است ما درباره فلسفه، روان‌شناسی، تربیت و دیگر مباحث حرف‌هایی داشته باشیم؛ پژوهشگر ما تحقیقی کرده و به نقطه‌ای رسیده - همان چیزی که ما می‌خواهیم - و مرزی را باز کرده که با خاستگاه این دانش - که غرب است و با ارزش‌های آن هماهنگ است - سازگار نیست؛ لذا مقاله را چاپ نمی‌کنند! این هم پاسخ ساده‌لوحی بعضی‌ها که

نوآوری‌های علمی در علوم انسانی و توجه کافی به جایگاه نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی می‌باشد. از دیدگاه رهبر فرزانه انقلاب، دانشمندان و پژوهشگران علوم انسانی در کشورمان می‌توانند با استخراج مبانی علوم از قرآن و به‌کارگیری دستاوردهای غربی در کنار آن، بنای رفیع و مستحکمی از علوم انسانی را پایه‌گذاری نمایند. در این زمینه، میراث عظیم و عمیق فرهنگی و تفکرات دینی و ملی ما باید در تولید علم و نظریه و به‌طور کلی ساختمان علوم انسانی مورد توجه قرار گیرد؛ علوم برخوردار از تفکر اسلامی نباید در دانشگاه‌ها منزوی شوند؛ اساتید و دانشجویانی که تحقیقاتشان دارای مایه اسلامی است باید در محیط‌های علمی و دانشگاهی مورد تکریم و احترام قرار گیرند و مسئولان ذی‌ربط نیز تدوین علوم انسانی بر پایه تفکر و جهان‌بینی اسلامی را در اولویت وظایف خود قرار دهند.

- در همین زمینه، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردند:
۱. فراهم نمودن زمینه لازم برای نظریه‌پردازی و نقد و بررسی ایده‌ها تحت نظارت استادان فن؛
 ۲. تبیین ضرورت هم‌اندیشی در مسائل علمی و فرهنگی حوزه و دانشگاه؛
 ۳. هماهنگ ساختن تولید علم و مأموریت حوزه و دانشگاه در راستای تمدن‌سازی اسلامی؛
 ۴. ایجاد مهارت تفکر انتقادی در سطوح مختلف آموزشی به ویژه آموزش عالی؛
 ۵. توجه به اشتغال دانش‌آموختگان علوم انسانی به عنوان یکی از اساسی‌ترین استراتژی برنامه توسعه؛
 ۶. تبیین اهمیت علوم انسانی و تصحیح نگرش نادرست خانواده‌ها و نهادهای کشور نسبت به این علوم؛
 ۷. جذاب‌سازی رشته‌های علوم انسانی برای

این است که این جاده را با هر چه سرعت بیشتر طی کنید، پیش بروید و خسته نشوید تا ان شاء الله به آنجایی برسید که شایسته شماهاست.^(۱۸)

جمع‌بندی چالش‌ها و راه‌کارهای مورد بررسی در جدول (۱) ارائه شده است:

جدول (۱): چالش‌های علوم انسانی در دانشگاه‌ها و راه‌کارهای بهبود وضعیت آن از

منظر رهبر فرزانه انقلاب

چالش‌ها	راه‌کارها
مبانی مادی و ضددینی علوم انسانی	استخراج مبانی علوم انسانی از دین
ماهیت غربی علوم انسانی	بومی‌سازی علوم انسانی
الگوگیری بی‌قید و شرط از نظریه‌ها و تولیدات غربی علوم انسانی	نظریه‌پردازی، تولید علم و نوآوری‌های علمی در علوم انسانی
نادیده انگاشتن جایگاه و منزلت نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی	توجه کافی به جایگاه نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، تصویری کلی از وضعیت علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران نشان می‌دهد. یافته‌ها حاکی از آنند که علوم انسانی در دانشگاه‌های ما با مسائل و چالش‌های بسیاری روبه‌روست. از جمله این مسائل می‌توان به مبانی مادی و ضددینی، ماهیت غربی، الگوگیری بی‌قید و شرط از نظریه‌ها و تولیدات غربی و نادیده انگاشتن جایگاه و منزلت نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی اشاره کرد. مقام معظم رهبری ضمن برشمردن چالش‌های مذکور و تأثیرات نامطلوب و نگران‌کننده آنها، به ارائه راه‌کارهای عملی در جهت بهبود وضعیت علوم انسانی می‌پردازند. مهم‌ترین این راه‌کارها از منظر ایشان، استخراج مبانی علوم انسانی از دین، بومی‌سازی علوم انسانی، نظریه‌پردازی، تولید علم و

پی‌نوشت‌ها

- ۱- دیدار با هزاران نفر از بانوان قرآن‌پژوه و فعال قرآنی، ۲۸ مهر ۱۳۸۸.
- ۲- دیدار با جمعی از اساتید و اعضای هیئت علمی، نخبگان، و رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی، ۸ شهریور ۱۳۸۸.
- ۳- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۲۶ آذر ۱۳۸۳.
- ۴- دیدار با هزاران نفر از بانوان قرآن‌پژوه و فعال قرآنی، ۲۸ مهر ۱۳۸۸.
- ۵- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۲۶ آذر ۱۳۸۳.
- ۶- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با نخبگان جوان، ۱۲ شهریور ۱۳۸۶.
- ۷- دیدار با مسئولان، استادان و دانشجویان دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)، ۲۹ دی ۱۳۸۴.
- ۸- همان.
- ۹- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، ۸ آبان ۱۳۸۲.
- ۱۰- مرتضی مطهری، **ده گفتار**، ص ۱۴۶؛ احمدحسین شریفی، **آیین زندگی**، ص ۵۹.
- ۱۱- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۴ اردیبهشت ۱۳۸۷.
- ۱۲- دیدار با استادان و فرزندان علمی و دانشگاهی، ۸ آبان ۱۳۸۲.
- ۱۳- دیدار با مسئولان، استادان و دانشجویان دانشگاه امام جعفر صادق (علیه السلام)، ۲۹ دی ۱۳۸۴.
- ۱۴- دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹ آذر ۱۳۷۱.
- ۱۵- همان، ۱۳ دی ۱۳۸۴.
- ۱۶- دیدار با وزیر علوم و رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۷ دی ۱۳۸۳.
- ۱۷- در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۲۶ آذر ۱۳۸۳.
- ۱۸- در دیدار با نخبگان، ۲۵ شهریور ۱۳۸۵.

منابع

- شریفی، احمدحسین، **آیین زندگی: اخلاق کاربردی**، قم، دفتر نشر معارف نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۸۴.
- مطهری، مرتضی، **ده گفتار**، تهران، صدرا، ۱۳۶۹.

www.leadear.ir

دانش‌آموزان با استفاده از قرار دادن امتیازهایی در آن رشته‌ها و جذب دانشجویان مستعد؛

۸. ایجاد تعادل بین پذیرش دانشجو و میزان اشتغال در جامعه و متناسب نمودن ضریب افزایش پذیرش دانشجو با برنامه‌های توسعه؛

۹. دایر نمودن رشته‌های مشترک بین علوم انسانی، علوم تجربی و علوم مهندسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی؛

۱۰. فراهم نمودن بستر مناسب برای توجه به اصل تولید علم به عنوان هسته اصلی دیدگاه رهبری و خارج کردن حوزه و دانشگاه از هرگونه شک و تردید در این زمینه؛

۱۱. ترویج آزادی تفکر، تبادل آراء، ایجاد رقابت میان اندیشه‌ها، تشکیل مناظره‌های قانونمند، کرسی‌های نظریه‌پردازی و اتاق‌های فکر دانشجویی همراه با احساس امنیت؛

۱۲. تقدیر بایسته از نخبگان، نظریه‌پردازان و نوآوران علوم انسانی و تبدیل نظریه‌پردازی و تولید علم به یک ارزش عمومی؛

۱۳. طراحی جایزه علمی سال برای نخبگان و دانشجویان مستعد رشته‌های مختلف علوم انسانی؛

۱۴. سرمایه‌گذاری در جهت تولید آثار علوم انسانی توسط مراکز تصمیم‌گیری، اعم از دولت، مجلس، و شورای عالی انقلاب فرهنگی؛

۱۵. توجه بیشتر به استادان دانشگاه‌ها و دیدگاه‌های نخبگان در تصمیم‌گیری‌های علمی، پژوهشی؛

۱۶. ایجاد امکانات لازم از جمله امکان تحصیل در سطوح عالی برای استعدادهای جوان، توجه به استعدادها، مناطق محروم و توجه به عدالت اجتماعی به عنوان زمینه پرورش حقیقی استعدادها، جوان.